

Jan Wójcik
(Uniwersytet Wrocławski)

ROLA ISLAMISTYCZNEJ PRZEMOCY POLITYCZNEJ NA ZACHODZIE W TWORZENIU MECHANIZMÓW AUTOCENZURY

ABSTRACT

THE ROLE OF ISLAMIC POLITICAL VIOLENCE IN THE WEST IN CREATING MECHANISMS OF SELF-CENSORSHIP

The subject of this article is an analysis of the terrorist attacks perpetrated by the members of the jihadist movement against artists, journalists, activists, and politicians who have violated Islamic sacrum. In addition, the author discusses their influence on initiating self-censorship mechanisms with regard to issues considered seditious by Muslims. Furthermore, the author attempts to diagnose the contemporary state of Western societies in the context of protecting freedom of speech and artistic expression and in opposition to sharia law, which is contrary to those ideas. The presented article reveals the extent to which non-governmental agents (in this instance – the jihadist organizations) effectively limit the openness of public debate.

KEYWORDS: political violence, terrorism, Islam, Islamism, Muhammad, freedom of speech, blasphemy, censorship, self-censorship

SŁOWA KLUCZOWE: Przemoc polityczna, terroryzm, islam, islamizm, karykatury Mahometa, wolność słowa, bluźnierstwo, cenzura, autocenzura

Powszechnie jako cenzurę uważa się cenzurę instytucjonalną dokonywaną przez instytucję prawnie odpowiedzialną w państwie za dokonywanie działań ograniczających wolność wypowiedzi, w celu kształtowania

oficjalnego przekazu¹. Ze względu na umiejscowienie czasowe cenzury (przed czy po zdarzeniu cenzurowanym) może mieć ona charakter prewencyjny, w sytuacji gdy określona instytucja zabrania publikacji lub dokonuje w niej korekt cenzorskich lub charakter represyjny gdy po zaistnieniu wyrazów artystycznych w przestrzeni publicznej następują określone sankcje wobec twórcy dzieła². W tym kontekście, autocenzura jest szczególną formą mieszaną obydwu powyższych, bo decyzja o ocenianiu się przez twórcę następuje *a priori*, ale podjęta jest ze względu na spodziewane sankcje. Decyzja ta może wynikać z powodów konformistycznych, może chodzić też o ochronę dobra osób opisywanych, może być to też kwestia bezpieczeństwa twórcy. W państwach demokratycznych, w których nie istnieją instytucje cenzurujące, zagrożenie bezpieczeństwa twórcy, prowadzące do autocenzury, pochodzi raczej ze strony aktorów niepaństwowych³, którzy nie mogąc posługiwać się instytucjami w celu narzucenia własnych ograniczeń wypowiedzi, posługują się groźbami i przemocą polityczną.

Zjawisko to ma coraz częściej miejsce we współczesnej Europie w związku z obawą przed byciem posądzonym o urażenie uczuć religijnych społeczności muzułmańskiej. Narastanie tego problemu zauważyła Rada Europy, która w 2006 roku po zamieszkach w sprawie karykatur Mahometa (o czym niżej), uchwaliła rezolucję 1510 podtrzymującą rolę wolności słowa. Delegaci jasno stwierdzili, że „wolność wypowiedzi chroniona artykułem 10 Europejskiej Konwencji Praw Człowieka nie powinna być w dalszy sposób ograniczana, aby zadowolić rosnącą wrażliwość pewnych religijnych ugrupowań”⁴. Z tego jasno wynika, że problem ograniczenia wolności wypowiedzi przez ugrupowania religijne we współczesnej Europie jest istotny, a okoliczności podjęcia rezolucji wskazują także, że jego głównym źródłem są urażone uczucia religijne wyznawców islamu.

Co prawda tak brutalna forma religijnej cenzury nie jest obca Europie, począwszy już od demokracji ateńskiej, przez Rzym i cenzurę wprowadzoną przez Kościół Katolicki i religie protestanckie. Do tej pory surowe represje dokonywane były jednak przez instytucje mniej lub bardziej związane

1 T. Goban-Klas, *Granice wolności mediów*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2000, s. 268.

2 E. Widawska, *Granice tolerancji dla wolności słowa na przestrzeni wieków*, [w:] *Tolerancja*, t. 4, red. A. Rosół, M. Szczepański, Częstochowa 1997, s. 162.

3 E. Nowińska, *Wolność wypowiedzi prasowej*, Wolters-Kluwer 2007, s. 43.

4 Resolution 1510, PACE 2006, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2-HTML-EN.asp?fileid=17457&lang=en> [dostęp: 27.06.2017].

z rządami na danym terytorium, tu mamy do czynienia z cenzurą religijną ze strony aktorów niepaństwowych. I chociaż obecnie Europa nie jest wolna od tego typu nacisków ze strony przedstawicieli innych religii, ale nie mają one tak zdecydowanego charakteru jak w świecie islamu⁵.

Gwałtowne reakcje i zamachy terrorystyczne mają skłonić środowiska twórcze, dziennikarzy, naukowców i polityków do przyjęcia doktryn prawnych islamu zakazujących nie tylko znieważania, ale i publikacji wizerunków Allaha i Mahometa. Portretowanie Mahometa i Allaha bowiem uznawane jest w prawie szariatu za idolatrię, która może prowadzić do *szirik* – grzechu oddawania czci czemuś innemu niż Allah⁶; a biorąc pod uwagę, że opisane poniżej zajścia nie mają charakteru spontanicznych protestów oburzonego tłumu, przed niekontrolowaną reakcją, którego to, miało chronić w przeszłości wymierzanie kary za bluźnierstwo⁷, należy założyć, że mamy do czynienia z cenzurą represyjną ze strony aktorów niepaństwowych i próbą przeniesienia sankcji wynikających z doktryny prawnej islamu na grunt europejski.

Zamachy na pisarzy, rysowników i filmowców krytykujących islam

Pierwszym głośnym przypadkiem groźby użycia przemocy w Europie wobec autora krytycznego wobec islamu była sprawa „Szatańskich wersetów” irańskiego pisarza Salmana Rushdiego. W książce wydanej w 1988 roku Rushdie podważył dogmaty świętości i nieomyłności Koranu przywołując w swojej powieści wersety⁸, które miały być podyktowane prorokowi Mahometowi przez szatana. W prawie islamskim sugestia, że Koran został napisany przez człowieka stanowi bluźnierstwo, tym bardziej jest nim sugerowanie, że pisał go szatan⁹. Powieść podważała też dogmat nieomyłności

5 W. Cisło, *Wizualizacja w islamie*, [w:] *Wizualizacja a ewangelizacja. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Cisło, D. Jaszewskiej, A. Piwko, Warszawa 2015, s. 193.

6 J. Bury, *Przestępstwo bluźnierstwa w doktrynie prawnej islamu*, [w:] *Odpowiedzialność karna artysty za obrazę uczuć religijnych*, red. F. Ciepły, Warszawa 2014, s. 52.

7 L. Lewy, *Blasphemy. Verbal offence against the sacred, from Moses to Salman Rushdie*, The University of North Caroline Press 1995, s. 17.

8 L. Lewy uważa, że biorąc pod uwagę jego wychowanie i wykształcenie Rushdie zrobił to z pełną świadomością potencjalnych konsekwencji; *Ibidem*, s. 559.

9 *Ibidem* s. 560.

Koranu, ponieważ wersety te później zostały usunięte. Oburzenie świata islamu, jakie wywołała publikacja, znalazło swój wyraz między innymi w ogłoszeniu przez Ajatollaha Chomeiniego fatwy¹⁰ wzywającej do pozbawienia życia autora. Na ulicach Londynu protestowały tysiące muzułmanów palących książki i domagających się głowy Rushdiego¹¹. Nawet, jak się zdaje, umiarkowany i pochodzący ze środowiska artystycznego piosenkarz i kompozytor Cat Stevens, który przeszedł na islam przybierając nazwisko Yusuf Islam, przyznawał, że w państwie islamskim za popełnione przez Rushdiego bluźnierstwo wyrokiem jest kara śmierci¹². Wydarzenie pokazało nie tylko brak zrozumienia dla wolności słowa wśród samych muzułmanów, lecz także uruchomiło falę roszczeń ze strony innych religii – religijne elity żydowskie i chrześcijańskie w Wielkiej Brytanii domagały się również ograniczenia swobody wypowiedzi¹³.

Problem wolności wypowiedzi postrzeganej jako bluźnierstwo przez społeczności muzułmańskie w Europie odżył na dobre w XXI wieku. W roku 2004 na ulicy został zadźgany nożem holenderski reżyser i publicysta Theo van Gogh. Powodem ataku był film „Podporządkowanie” nakręcony wspólnie z pochodzącą z Somalii aktywistką działającą na rzecz praw człowieka Ayaan Hirsi Ali. Sprawcą był pochodzący z Maroko Mohammed Bouyeri, który do torsu ofiary przybił list z groźbą dla Hirsi Ali. Ayaan Hirsi Ali otrzymała policyjną ochronę, bo groźby wobec niej pojawiły się także od innych członków społeczności muzułmańskiej w Holandii¹⁴.

Jednym z najgłośniejszych przypadków przemocy, która rozlała się w związku z zarzutami bluźnierstwa była sprawa tzw. karykatur Mahometa. Mowa o przedstawieniach satyrycznych narysowanych przez duńskiego rysownika Kurta Westergaarda i opublikowanych przez „Jylland Posten”. Już samym motywem do działania duńskiego karykaturzysty była próba przełamania autocenzury innych rysowników, gdy został

10 Opinia prawna wydawana przez autorytet muzułmański w konkretnej sprawie na podstawie przepisów prawa szariatu bądź też zgody uczonych.

11 R. Lustig, *War of the Word*, „The Guardian” 19.02.1989, <https://www.theguardian.com/uk/1989/feb/19/race.world> [dostęp: 27.06.2017].

12 C. Whitney, *Cat Stevens Gives Support To Call for Death of Rushdie*, „The New York Times” 23.05.1989, <http://www.nytimes.com/books/99/04/18/specials/rushdie-cat.html> [dostęp: 27.06.2017].

13 L. Lewy, *Blasphemy...*, *op. cit.* s. 563.

14 Więcej o morderstwie Theo van Gogha, I. Burma, *Śmierć w Amsterdamie. Zabójstwo Theo van Gogha i granice tolerancji*, Universitas 2008.

poproszony o rysunek przez gazetę, gdyż był problem ze znalezieniem ilustratora do książeczki dla dzieci o Mahomecie¹⁵. Istotnym czynnikiem obnażającym polityczny charakter presji na Westergaarda, „Jylland Posten” i rząd Danii był odstęp prawie trzech miesięcy pomiędzy publikacją karykatur a wybuchem masowych protestów. Publikacje, które pojawiły się w listopadzie 2005 roku, nie spowodowały większych protestów poza lokalnym sprzeciwem muzułmanów mieszkających w Danii oraz interwencją dyplomatyczną ze strony Turcji. Dopiero podczas spotkania Organizacji Konferencji Islamskich OIC (obecnie Organizacja Współpracy Islamskiej) w Mekce problem karykatur Mahometa został nagłośniony¹⁶. W efekcie w lutym 2006 roku na całym świecie wybuchły zamieszki, w których zginęło około 200 osób¹⁷. Pojawiły się naciski na rząd w Kopenhadze, z drugiej strony europejska prasa w geście solidarności przeciwko religijnej cenzurze publikowała przedruki godzącej w islam satyry. Dla Westergaarda skończyło się to jednak próbami dokonania na niego zamachów, podobnie jak i na redakcję „Jylland Posten”.

W ramach solidarności z Westergardem, szwedzki artysta, filozof i rysownik Lars Vilks w roku 2007 skarykatyzował Mahometa rysując psa z jego głową, w pracy na wystawę „Pies w sztuce”. Wystawcy z Tällered¹⁸, jak i następne sale wystawowe odmawiały publikacji tego rysunku, co stało się impulsem do debaty o autocenzurze i wolności wypowiedzi w głównych szwedzkich gazetach. Państwa muzułmańskie zrzeszone w OIC wezwały rząd Szwecji do ukarania Vilksa¹⁹, a Al-Kaida wyznaczyła 150 tysięcy dolarów kary za jego głowę²⁰. W efekcie Vilks

15 C. Andersen, *Dyb angst for kritik af islam*, „Politiken” 17.09.2005, <http://politiken.dk/kultur/boger/art5006104/Dyb-angst-for-kritik-af-islam> [dostęp: 09.07.2017].

16 D. Howden, *How a meeting of leaders in Mecca set off the cartoon wars around the world*, „The Independent” 10.02.2006, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/how-a-meeting-of-leaders-in-mecca-set-off-the-cartoon-wars-around-the-world-6109473.html> [dostęp: 27.06.2017].

17 L. Polgreen, *Nigeria Counts 100 Deaths Over Danish Caricatures*, „New York Times” 24.02.2006, <http://www.nytimes.com/2006/02/24/international/africa/24nigeria.html> [dostęp: 27.06.2017].

18 B. Brink, *Teckningar på Muhammed togs bort*, „Svenska Dagbladet” 21.07.2007, <https://www.svd.se/teckningar-pa-muhammed-togs-bort> [dostęp: 27.06.2017].

19 OIC Press Release 30.08.2007, <https://web.archive.org/web/20071012054243/http://oic-oci.org:80/press/English/2007/08/caricatur.htm> [dostęp: 27.06.2017].

20 *Bounty set over Prophet cartoon*, BBC 15.09.2007, <http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle-east/6996553.stm> [dostęp: 27.06.2017].

był obiektem co najmniej sześciu napaści, zamachów i udaremniionych prób zamachów²¹, z których najgroźniejsza była strzelanina w stolicy Danii 2015 roku²². Zginął w niej jeden policjant, a trzy osoby zostały ranne. Ataku dokonał muzułmański terrorysta w momencie, kiedy w jednej z kopenhaskich kawiarni, odbywała się debata, poświęcona wolności wypowiedzi w sztuce. Wśród panelistów wygłaszających przemówienia była kuratorka festiwalu „Passion for Freedom”²³ polska artystka i kurator sztuki Agnieszka Kołek²⁴. Można więc powiedzieć, że celem zamachowca było nie tylko zabicie obecnego na sali rysownika, ale także innych, którzy wyrażają swoje poparcie dla idei wolności wypowiedzi artystycznej.

Wreszcie ostatnim i chyba najbardziej krwawym aktem przemocy wobec rysowników krytykujących Mahometa był zamach dokonany przez francuskich obywateli pochodzących z Algierii, braci Kouachi na zlecenie Al-Kaidy Półwyspu Arabskiego, 7 stycznia 2015 na redakcję francuskiego tygodnika satyrycznego „Charlie Hebdo”. W zamachu zginęło 12 osób, w tym 8 członków redakcji²⁵. Trzeba nadmienić, że był to drugi z kolei zamach na redakcję, która regularnie publikowała obrazoburcze karykatury drwiące ze wszystkich religii, ale brutalna reakcja na publikację przychodziła jedynie od strony terroryzmu islamskiego. „Charlie Hebdo”, które

-
- 21 E. Pilkington, *Jihad Jane' pleads guilty to murder attempt on Swedish cartoonist*, „The Guardian” 02.02.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/feb/02/jihad-jane-pleads-guilty-cartoonist-murder> [dostęp: 27.06.2017]; B. Quinn, *Stockholm explosions leave one dead and two injured*, „The Guardian” 12.12.2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/12/stockholm-sweden-bombs-explosions> [dostęp: 27.06.2017]; D. Bennet, *Look Who's on Al Qaeda's Most-Wanted List*, 01.03.2013, „The Atlantic” 01.03.2013, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/03/al-qaeda-most-wanted-list/317829/> [dostęp: 27.06.2017]; M. Kuebler, *House of Swedish Muhammad cartoonist attacked*, „Deutsche Welle” 15.05.2010, <http://www.dw.com/en/house-of-swedish-muhammad-cartoonist-attacked/a-5577216> [dostęp: 27.06.2017].
- 22 *Copenhagen shooting: One dead in deadly seminar attack*, BBC 14.02.2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31472423> [dostęp: 27.06.2017].
- 23 „Passion for Freedom” jest stowarzyszeniem, które od 2009 roku organizuje w Londynie cykliczne wystawy i konkursy sztuki poświęconej wolności słowa, politycznej, prawom kobiet. Nagradzani są także dziennikarze i dysydenci.
- 24 A. Kołek, *Copenhagen shooting*, Spectator blog 14.02.2016, <https://blogs.spectator.co.uk/2015/02/exclusive-copenhagen-shooting-we-carried-on-through-the-gunfire/> [dostęp: 27.06.2017].
- 25 *Najpierw zabijali w redakcji, potem zastrzelili policjanta. Tak przebiegał zamach*, TVN24 08.01.2015, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/zamach-na-charlie-hebdo-tak-przebiegal-atak,504096.html> [dostęp: 27.06.2017].

przedrukowało duńskie Karykatury Mahometa w 2007 roku, w 2011 wydało numer pod nazwą „Charia Hebdo” (*tygodnik szariat*) z karykaturą proroka islamu na okładce. To sprowadziło na redakcję pierwszy zamach bombowy²⁶ i przejście strony tygodnika przez hackerów. W roku 2012 redakcja kontynuowała rysowanie karykatur Mahometa, zwłaszcza po atakach na Bliskim Wschodzie na ambasady i konsulaty Stanów Zjednoczonych, wywołanych antymuzułmańskim filmem „Niewinność muzułmanów”. W reakcji władze Francji podniosły poziom bezpieczeństwa w ambasadach, centrach kulturowych i międzynarodowych szkołach w krajach muzułmańskich²⁷.

Zamachy i groźby skierowane wobec osób prowadzących działalność polityczną

Groźby nie dotyczą jedynie karykaturzystów, pisarzy, prowokatorów, ale także osób prowadzących działalność naukową i polityczną. Wspomniana wcześniej współpracowniczka Theo van Gogha, Ayaan Hirsi Ali prowadziła działalność polityczną i była członkiem holenderskiego parlamentu z ramienia konserwatywno-liberalnej VVD. Innym prominentnym holenderskim politykiem jest Geert Wilders, założyciel Partii dla Wolności (PVV), znany ze swojego krytycznego wobec islamu i imigracji stanowiska. Przebywa on z powodu swojego stanowiska pod całodobową ochroną w bezpiecznych kryjówkach, a z rodziną kontaktuje się rzadko²⁸. Wilders, tak jak Hirsi Ali, Rushdee, Westgaard i Vilks znajduje się na liście celów Al-Kaidy²⁹.

Pod ochroną i w utajonym miejscu zamieszkania, od czasu nieudanego zamachu dokonanego przez ISIS w 2013 roku, przebywa także duński krytyk islamu, dziennikarz i założyciel Free Press Society Lars

26 *French satirical paper Charlie Hebdo attacked in Paris*, BBC 02.11.2011, <http://www.bbc.com/news/world-europe-15550350> [dostęp: 27.06.2017].

27 H. Samuel, *France to close schools and embassies fearing Mohammed cartoon reaction*, „The Telegraph” 19.09.2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/9553722/France-to-close-schools-and-embassies-fearing-Mohammed-cartoon-reaction.html> [dostęp: 27.06.2017].

28 T. Escritt, *Who is Geert Wilders?*, „The Independent” 28.02.2017, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/geert-wilders-who-is-dutch-far-right-islamophobia-party-for-freedom-netherlands-prime-minister-house-a7604126.html> [dostęp: 27.06.2017].

29 D. Bennet, *Look Who's...*, *op. cit.*

Hedegaard. Głośniejsze stało się o Hedegaardzie, kiedy w 2011 został skazany za „mowę nienawiści”, której miał dopuścić się rozmawiając prywatnie o gwałtach w muzułmańskich rodzinach, co zostało bez jego wiedzy upublicznione. Sąd apelacyjny jednomyślnie uznał go niewinnym³⁰, jednak sprawa została nagłośniona. Przed jego domem prawie dokładnie dwa lata później pojawiło się dwóch zamachowców, jeden przebrany za listonosza zaczął strzelać, gdy Hedegaard otworzył drzwi, na szczęście nie trafił³¹. Mężczyzna, który prawdopodobnie miał dokonać zamachu został schwytany przez tureckie służby, a następnie... przekazany Państwu Islamskiemu w zamian za uwolnienie tureckich więźniów³².

Obiektem zainteresowania radykałów stał się też profesor Bassam Tibi, pochodzący z Syrii wykładowca Uniwersytetu w Getyndze, autor koncepcji euroislam – islamu europejskiego. W procesie europeizacji islamu, Tibi uważał za konieczne pozbycie się z religii Mahometa szariat, da'wa³³ i dżihadu. To budziło przeciw nie tylko fundamentalistów islamskich, ale i ortodoksyjnych muzułmanów. W efekcie wiele wykładów z udziałem profesora Tibi odwoływano ze względu na groźby³⁴.

Odpowiedź na przemoc: od solidarności po cenzurę i autocenzurę

Wymienieni autorzy prac krytycznych i obrazoburczych wobec islamu poddani są konieczności zapewnienia ochrony przed ewentualnym

30 *Hedegaard cleared of racism charge*, „Copenhagen Post” 04.02.2011, <http://cphpost.dk/news/national/hedegaard-cleared-of-racism-charge.html> [dostęp: 27.06.2017].

31 T. Gabbay, *Danish Critic of Radical Islam Survives Assassination Attempt*, „The Blaze” 5.02.2013, <http://www.theblaze.com/news/2013/02/05/danish-critic-of-radical-islam-survives-assassination-attempt-and-his-partner-reveals-possible-motive-to-the-blaze/> [dostęp: 27.06.2017].

32 *Islam critic's assailant released in Turkey*, „The Local” 13.10.2014, <https://www.thelocal.dk/20141013/danish-islam-critics-assailant-released-in-turkey> [dostęp: 27.06.2017].

33 Dawah – nawracanie, wzywianie niewiernych do islamu, związane tutaj w rozumieniu Tibiego jako także aspiracja do jedynej religii na Ziemi; B. Tibi, *Islam in Global Politics: Conflict and Cross-Civilizational Bridging*, Routledge 2012, s. 82.

34 C. Meyer, C. Schmidt, *Europeans Have Stopped Defending Their Values*, „Der Spiegel” 02.10.2006, <http://www.spiegel.de/international/spiegel/interview-with-german-islam-expert-bassam-tibi-europeans-have-stopped-defending-their-values-a-440340.html> [dostęp: 27.06.2017].

atakami ze strony radykalnych muzułmanów. Samo podniesienie kosztów funkcjonowania, utrudnienia organizacyjne i wymogi bezpieczeństwa już ograniczają możliwość ich działalności. To jednak nie wszystko. W wyniku zagrożenia z publikacji ich prac wycofują się instytucje publiczne, środowiska zawodowe także zaczynają rozważać czy warto krytykować islam, a bywa także, że sami obrazoburcy decydują się zaprzestać takiej krytyki i poddają się autocenzurze.

Efektom zastraszania była narastająca obawa przed drukowaniem rysunków przedstawiających proroka islamu. Dobitym przykładem autocenzury w świecie naukowym, była sprawa druku książki „Karykatury, które wstrząsnęły światem” duńskiej politolog Jytte Klausen z Uniwersytetu Brandeis. W sierpniu 2009 roku wydawnictwo Uniwersytetu Yale w książce naukowej poświęconej całej sprawie karykatur Mahometa, odmówiło publikacji tychże, tłumacząc się względami bezpieczeństwa. Yale broniło się przed zarzutem zastosowania cenzury wskazując na powszechną dostępność do „źródłowego materiału”. „Po prostu nie przedrukujemy tego co jest dostępne gdzie indziej [...] W tym miejscu to jest kwestia bezpieczeństwa, a nie cenzury” – wyjaśniał dyrektor Yale University Press John Donatich³⁵. To oświadczenie zawiera jednak błąd logiczny, bo operuje zamiennie kategoriami z dwóch różnych porządków, które mogą współistnieć nie wykluczając się. Jedną kwestią jest bezpieczeństwo lub jego brak, inną działania jakie z tego powodu podjęto. Mamy tak więc w tym przypadku dokładnie z autocenzurą z powodu kwestii związanych z bezpieczeństwem.

Z kolei Salman Rushdie nie mógł nie tylko udać się na festiwal literatury do Indii, ale nawet nie dopuszczono do wideokonferencji z udziałem pisarza, ponieważ muzułmańscy konserwatyści grozili śmiercią nie tylko jemu, ale i organizatorom³⁶. Passion for Freedom zostało zmuszone przez policję do usunięcia z wystawy w londyńskiej galerii Mall pracy artystki Mimsy, „ISIS grozi Sylanii” z powodu „potencjalnie obraźliwej treści”. Instalacja składała się z figurek dla dzieci, z których część była przebrana

35 J.F. Smith, *Caught up in a cartoon controversy*, „The Boston Globe” 22.08.2009, http://archive.boston.com/news/local/massachusetts/articles/2009/08/22/mohammed_images_that_stirred_ire_omitted_from_book_by_brandeis_author/ [dostęp: 27.06.2017].

36 *Przez groźby islamistów bali się zrobić nawet wideokonferencję z Rushdiem*, Gazeta.pl 24.01.2012, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,11023047,Przez_grozby_islamistow_bali_sie_zrobic_nawet_wideokonferencje.html [dostęp: 27.06.2017].

za terrorystów Państwa Islamskiego. „Mam dosyć i jestem zmęczona ludźmi nazywającymi krytykę fanatycznego islamu rasizmem, ponieważ rasizm dotyczy koloru skóry, a radykalny islam nie ma nic z tym wspólnego” – tłumaczyła swoją ideę artystka, której figurki przebrane za ISIS nie różnią się poza emblematami i bronią od innych postaci z serii³⁷. Policja w razie braku wycofania pracy Mimsy zażądała 36 tysięcy funtów za sześć dni ochrony³⁸, co stanowiło dla organizatorów zapórę finansową i niemożność otwarcia wystawy w tym miejscu.

Rosnącą niechęć do wchodzenia w konflikt z religijną wrażliwością muzułmańskiej wspólnoty można zaobserwować także ilościowo. Na przełomie roku 2005 i 2006 w geście solidarności z „Jyllands-Posten” karykatury zostały przedrukowane przynajmniej w 164 mediach³⁹. Tymczasem w roku 2015 po zamachach na „Charlie Hebdo” amerykański magazyn polityczny „Politico” pisało o autocenzurze mediów, które były już niechętnie publikowaniu karykatur w geście solidarności z zaatakowanymi kolegami z branży i wymienia liczne przypadki autocenzury dokonanej przez wpływowe serwisy redakcyjne⁴⁰.

O swoich obawach dotyczących reakcji na ewentualną krytykę islamu mówią też znani krytycy religii, czy prowokatorzy artystyczni. Terry Jones, gwiazda „Latającego cyrku Monthly Phytona”, znanego z drwiących z religii produkcji takich jak „Żywot Briana”, wprost odwołuje się do fatwy wydanej na Salmana Rushdie’go, tłumacząc, że nie sparodiuje islamu⁴¹. Podobnie ekologiczna grupa „Fuck for Forest” dopuszczająca się otwarcie bluźnierczych czynów jak seks w katedrze w Oslo, przyznaje, że

37 B. Boucher, *ISIS-related Artworks Removed from London Show After Police Warning*, <https://news.artnet.com/market/mimsy-isis-artworks-removed-london-335802> [dostęp: 27.06.2017].

38 C. Artmitstead, *Artwork showing Sylvanian Families terrorised by Isis banned from free speech exhibition*, „The Guardian” 26.09.2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/sep/26/sylvanian-families-isis-freedom-of-expression-exhibition> [dostęp: 27.06.2017].

39 *List of newspapers that reprinted Jyllands-Posten’s Muhammad cartoons*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_that_reprinted_Jyllands-Posten%27s_Muhammad_cartoons [dostęp: 27.06.2017].

40 H. Gold, *News orgs censor Charlie Hebdo cartoons after attack*, „The Politico” 01.07.2015, <http://www.politico.com/blogs/media/2015/01/news-orgs-censor-charlie-hebdo-cartoons-after-attack-200709> [dostęp: 27.06.2017].

41 A. Singh, *Monty Python star: we’d think twice about making Life of Brian today*, „The Telegraph” 11.10.2011, <http://www.telegraph.co.uk/culture/culturenews/8818056/>

w meczecie nie dopuści się podobnych praktyk z obawy przed śmiercią⁴². Podobne zdanie wyraża redaktor tygodnika „Nie” Jerzy Urban: „O ile z pobożności Żydów zdarza nam się śmiać, to z muzułmanów śmiać się boję, bo oni zabijają. Gdyby katolicy w Polsce zabijali, to też bym ich nie ruszał, bo jestem tchórzem”⁴³. Wreszcie redakcja „Charlie Hebdo” także „złożyła pióra” po zamachach, oświadczając, że „nie będzie więcej już karykaturować Proroka Mahometa”⁴⁴.

Ograniczenia dotyczą także osoby prowadzące działalność polityczną. Dwa lata po zabójstwie Van Gogha i liście grożącym Hirsi Ali, konkurencja polityczna Somalijki odgrzebała jej problem z kłamstwem w sprawie uzyskania azylu, co doprowadziło do złożenia przez nią mandatu pośła z ramienia partii VVD i wyjazdu do Stanów Zjednoczonych. Chociaż usunięcie z partii pozornie nie miało związku, to jednak lider partii Hans Wiegel, aktywny w kwestii „kłamstwa azylowego”, nie krył, że nie chce wchodzić w konflikt z wyznawcami islamu, a jej poglądy dotyczące mniejszości „były polaryzujące”⁴⁵. Pomimo wyjazdu z Holandii, od czasu do czasu, somalijska aktywistka spotyka się dalej z ograniczeniami w swojej działalności. W drugim kwartale 2017 roku odwołano jej cykl wykładów w Australii i Nowej Zenlandii ze względu na groźby islamistów⁴⁶.

Profesor Tibi z kolei wycofał się z intensywnej działalności w Niemczech na rzecz tworzenia europejskiej, zsekularyzowanej wersji islamu i skoncentrował się na pracy naukowej głównie w Stanach Zjednoczonych. Tym samym pole debaty publicznej na temat roli islamu w Europie

Monty-Python-star-wed-think-twice-about-making-Life-of-Brian-today.html [dostęp: 27.06.2017].

42 J.M. Gilbrant, *Tor ikke ha moskésex*, „Dagbladet” 01.07.2011, <http://www.dagbladet.no/nyheter/tor-ikke-ha-moskésex/63548829> [dostęp: 27.06.2017].

43 M. Jałoszewski, *Jerzy Urban przed sądem za obrazę uczuć religijnych*, „Gazeta Wyborcza” 29.04.2015, http://wyborcza.pl/1,76842,16052924,Jerzy_Urban_przed_sadem_za_obraze_uczuc_religijnych_.html [dostęp: 27.06.2017].

44 *No more Muhammad comics, says Charlie Hebdo editor Sourisseau*, „Deutsche Welle” 16.07.2015, <http://www.dw.com/en/no-more-muhammad-comics-says-charlie-hebdo-editor-sourisseau/> [dostęp: 27.06.2017].

45 *Wiegel niet rouwig om vertrek Hirsi Ali*, „Telegraph.nl” http://www.telegraaf.nl/incoming/20752960/___Wiegel_niet_rouwig_om_vertrek_Hirsi_Ali_.html [dostęp: 27.06.2017].

46 E. Schumacher, *Islam critic Hirsi Ali cancels Australia tour over security concerns*, „Deutsche Welle” 03.04.2017, <http://www.dw.com/en/islam-critic-hirsi-ali-cancels-australia-tour-over-security-concerns/a-38263514> [dostęp: 27.06.2017].

zostało oddane aktywnym organizacjom islamistycznym jak Islamische Gemeinschafts des Deutschlands.

Podsumowanie

Część osób może twierdzić, że większość przytoczonych wypowiedzi nie może być uznana za godne ochrony, ponieważ uderzają w tak wrażliwe dla społeczności uczucia religijne i mają charakter prowokacyjny. Niektórym z nich zarzuca się również charakter „mowy nienawiści”⁴⁷, która z powodu swojej nieprecyzyjnej i ogólnej definicji jest bardzo dyskusyjna.

Osobną kwestią jest dyskusja czy kwestionowane dzieła miały charakter takiej „mowy nienawiści”, czy też poruszały istotne kwestie społeczne, w sposób właściwy dla danego środka wyrazu (np. karykatura, która zniekształca rzeczywistość⁴⁸), takie jak w przypadku:

- Salmana Rushdiego – swoboda dociekania naukowego, Koran jako stworzony przez człowieka, a nie przez Boga,
- Theo van Gogha – dyskryminacja kobiet w społeczeństwach islamskich i doktrynie islamu,
- Kurta Westergaarda – wolność artystyczna do nieszydzącego rysowania dowolnych postaci,
- Larsa Vilksa – prawo artystów do życia bez groźby śmierci z powodu twórczości,
- Ayan Hirsi Ali, Bassama Tibiego – prawo do działań na rzecz reformacji islamu;
- „Charlie Hebdo”, Mimsy – krytyka religijnego fundamentalizmu.

Nawet jeżeli jednak spojrzymy na sprawę z pozycji „demokracji walczącej” w rozumieniu Karla Lowensteina⁴⁹, która nie pozwala wykorzystywać demokratycznych wolności przez wrogów demokracji, to kwestie konfliktu pomiędzy wolnością słowa a urazy uczuć religijnych są rozstrzygane przez Europejski Trybunał Praw Człowieka, który w obecnej sytuacji nie tylko opiera się na artykule 10 gwarantującym swobodę wypowiedzi, ale

47 A. Śledzińska-Simon, *Decyzja ramowa w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii, jako trudny kompromis wobec mowy nienawiści w Unii Europejskiej*, [w:] *Mowa nienawiści a wolność słowa*, Wolters Kluwer 2010, s. 96.

48 *Ibidem*, s. 422.

49 I.C. Kamiński, *Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna*, Wolters Kluwer 2010, s. 552.

interpretuje te przepisy wg ogólnej klauzuli zawartej w artykule 17 zakazującej nadużywania przysługujących praw w celu niweczenia praw innych. Tu, nadużywania prawa swobody wypowiedzi do pozbawiania godności i wolności religijnej poprzez urażenie uczuć religijnych. Bez względu na osobiste preferencje pomiędzy wolnością słowa a ochroną wolności religijnej, przyznać trzeba, że w wielu przypadkach ETPC oddała skargi na krajową cenzurę represyjną, która została dokonana wobec wypowiedzi noszących charakter rasistowski, dyskryminacyjny bądź ksenofobiczny⁵⁰.

Prawna ochrona uczuć religijnych w prawie europejskim, wokół zasadności której trwa nieustająca dyskusja, zdaje się jednak być niezadowolająca dla części wyznawców islamu, a zamach na redakcję „Charlie Hebdo” jest „przez wielu postrzegany jako próba wymierzenia sprawiedliwości tam, gdzie prawo jest bezsilne”⁵¹.

A przecież nie tylko negatywne przedstawienie Mahometa budzi gwałtowne reakcje muzułmanów. Irański film o dzieciństwie Mahometa „Mahomet posłaniec Boga”, mimo że we wszystkich scenach ani razu nie jest pokazana twarz proroka islamu, także wywołał protesty ze strony najbardziej autorytatywnej instytucji islamu Uniwersytetu Al-Azhar⁵² w Kairze. W prawie szariatu kary przewidziane za bluźnierstwo są szerokie „począwszy od grzywny, przez pozbawienie wolności, banicję i chłostę, aż po amputację kończyn i karę śmierci wedle interpretacji najbardziej restrykcyjnych szkół prawa muzułmańskiego”⁵³. Ma to związek również z tym, że np. portretowanie Allaha czy Mahometa może prowadzić do grzechu idolatrii, a tym samym do apostazji, która jako przestępstwo typu hudud⁵⁴ ścigana jest z urzędu⁵⁵.

W efekcie zamachów organizacje terroryzmu islamistycznego, a także organizacje islamistyczne podburzające do gwałtownych protestów, częściowo osiągają swój cel, wprowadzenia obowiązywania zasad szariatu na gruncie europejskim. Nie jest to osiągnięte drogą prawną, a przez przemoc

50 *Ibidem*, s. 559–560.

51 A. Cierniak, *Zmiana sposobu postrzegania wolności prasy we Francji* [w:] *Konflikt wartości? O wolności wypowiedzi i religii*, red. J. Biesiadzińska, P. Klinowski, M.J. Noćniak, Warszawa 2015, s. 39.

52 W. Cisko, *Wizualizacja w islamie...*, *op. cit.*, s. 291.

53 J. Bury, *Przestępstwo bluźnierstwa...*, *op. cit.*, s. 52.

54 Hudud – dosłownie „granica”, „restrykcja”, to koncepcja w prawie islamskim dotycząca przestępstw, których ściganie jest ustanowione i nakazane przez Boga.

55 J. Bury, *Przestępstwo bluźnierstwa...*, *op. cit.*, s. 52.

polityczną, która prowadzi do autocenzury i respektowania prawa islamskiego w kwestii istotnych dla niego świętości.

Bibliografia

- Andersen C., *Dyb angst for kritik af islam*, „Politiken” 17.09.2005, <http://politiken.dk/kultur/boger/art5006104/Dyb-angst-for-kritik-af-islam>.
- Arntmitstead C., *Artwork showing Sylvanian Families terrorised by Isis banned from free speech exhibition*, „The Guardian” 26.09.2015, <https://www.theguardian.com/artanddesign/2015/sep/26/sylvanian-families-isis-freedom-of-expression-exhibition>.
- Bennet D., *Look Who's on Al Qaeda's Most-Wanted List*, „The Atlantic” 01.03.2013, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/03/al-qaeda-most-wanted-list/317829/>.
- Boucher B., *ISIS-related Artworks Removed from London Show After Police Warning*, <https://news.artnet.com/market/mimsy-isis-artworks-removed-london-335802>.
- Bounty set over Prophet cartoon*, BBC 15.09.2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/6996553.stm.
- Brink B., *Teckningar på Muhammed togs bort*, „Svenska Dagbladet” 21.07.2007, <https://www.svd.se/teckningar-pa-muhammed-togs-bort>.
- Burma I., *Śmierć w Amsterdamie. Zabójstwo Theo van Gogha i granice tolerancji*, Universitas 2008.
- Bury J., *Przestępstwo bluźnierstwa w doktrynie prawnej islamu*, [w:] *Odpowiedzialność karna artysty za obrazę uczuć religijnych*, red. F. Ciepły, Warszawa 2014.
- Cierniak A., *Zmiana sposobu postrzegania wolności prasy we Francji... [w:] Konflikt wartości? O wolności wypowiedzi i religii*, red. J. Biesiadzińska, P. Klinowski, M.J. Nocuń, Warszawa 2015.
- Cisło W., *Wizualizacja w islamie*, [w:] *Wizualizacja a ewangelizacja. Przeszłość i teraźniejszość*, red. W. Cisło, D. Jaszewskiej, A. Piwko, Warszawa 2015.
- Copenhagen shooting: One dead in deadly seminar attack*, BBC 14.02.2015, <http://www.bbc.com/news/world-europe-31472423>.
- Escritt T., *Who is Geert Wilders?*, „The Independent” 28.02.2017, <http://www.independent.co.uk/news/world/europe/geert-wilders-who-is-dutch-far-right-islamophobia-party-for-freedom-netherlands-prime-minister-house-a7604126.html>.

- French satirical paper Charlie Hebdo attacked in Paris*, BBC 02.11.2011, <http://www.bbc.com/news/world-europe-15550350>.
- Gabbay T., *Danish Critic of Radical Islam Survives Assassination Attempt*, „The Blaze” 5.02.2013, <http://www.theblaze.com/news/2013/02/05/danish-critic-of-radical-islam-survives-assassination-attempt-and-his-partner-reveals-possible-motive-to-theblaze/>.
- Gilbrant J. M., *Tør ikke ha moskésex*, „Dagbladet” 01.07.2011, <http://www.dagbladet.no/nyheter/tor-ikke-ha-moskésex/63548829>.
- Goban-Klas T., *Granice wolności mediów*, [w:] *Dziennikarstwo i świat mediów*, red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2000.
- Gold H., *News orgs censor Charlie Hebdo cartoons after attack*, „The Politico” 01.07.2015, <http://www.politico.com/blogs/media/2015/01/news-orgs-censor-charlie-hebdo-cartoons-after-attack-200709>.
- Hedegaard cleared of racism charge*, „Copenhagen Post” 04.02.2011, <http://cphpost.dk/news/national/hedegaard-cleared-of-racism-charge.html>.
- Howden D., *How a meeting of leaders in Mecca set off the cartoon wars around the world*, „The Independent” 10.02.2006, <http://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/how-a-meeting-of-leaders-in-mecca-set-off-the-cartoon-wars-around-the-world-6109473.html>.
- Islam critic's assailant released in Turkey*, „The Local” 13.10.2014, <https://www.thelocal.dk/20141013/danish-islam-critics-assailant-released-in-turkey>.
- Jałoszewski M., *Jerzy Urban przed sądem za obrazę uczuć religijnych*, „Gazeta Wyborcza” 29.04.2015, http://wyborcza.pl/1,76842,16052924,Jerzy_Urban_przed_sadem_za_obrazę_uczuc_religijnych_.html.
- Kamiński I. C., *Ograniczenia swobody wypowiedzi dopuszczalne w Europejskiej Konwencji Praw Człowieka. Analiza krytyczna*, Wolters Kluwer 2010.
- Kotek A., *Copenhagen shooting*, Spectator blog 14.02.2016, <https://blogs.spectator.co.uk/2015/02/exclusive-copenhagen-shooting-we-carried-on-through-the-gunfire/>.
- Kuebler M., *House of Swedish 'Muhammad' cartoonist attacked*, „Deutsche Welle” 15.05.2010, <http://www.dw.com/en/house-of-swedish-muhammad-cartoonist-attacked/a-5577216>.
- Lewy L., *Blasphemy. Verbal offence against the sacred, from Moses to Salman Rushdie*, The University of North Caroline Press 1995.
- List of newspapers that reprinted Jyllands-Posten's Muhammad cartoons*, https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_newspapers_that_reprinted_Jyllands-Posten%27s_Muhammad_cartoons.

- Lustig R., *War of the Word*, „The Guardian” 19.02.1989, <https://www.theguardian.com/uk/1989/feb/19/race.world>.
- Meyer C., Schmidt C., *Europeans Have Stopped Defending Their Values*, „Der Spiegel” 02.10. 2006, <http://www.spiegel.de/international/spiegel/interview-with-german-islam-expert-bassam-tibi-europeans-have-stopped-defending-their-values-a-440340.html>.
- Najpierw zabijali w redakcji, potem zastrzelili policjanta. Tak przebiegał zamach*, TVN24 08.01.2015, <http://www.tvn24.pl/wiadomosci-ze-swiate,2/zamach-na-charlie-hebdo-tak-przebiegal-atak,504096.html>.
- No more Muhammad comics, says Charlie Hebdo editor Sourisseau*, „Deutsche Welle” 16.07.2015, <http://www.dw.com/en/no-more-muhammad-comics-says-charlie-hebdo-editor-sourisseau/a-18590426>.
- Nowińska E., *Wolność wypowiedzi prasowej*, Wolters-Kluwer 2007.
- OIC Press Release 30.08.2007, <https://web.archive.org/web/20071012054243/http://oic-oci.org:80/press/English/2007/08/caricatur.htm>.
- Pilkington E., *‘Jihad Jane’ pleads guilty to murder attempt on Swedish cartoonist*, „The Guardian” 02.02.2011, <https://www.theguardian.com/world/2011/feb/02/jihad-jane-pleads-guilty-cartoonist-murder>.
- Polgreen L., *Nigeria Counts 100 Deaths Over Danish Caricatures*, „New York Times” 24.02.2006, <http://www.nytimes.com/2006/02/24/international/africa/24nigeria.html>.
- Przez groźby islamistów bali się zrobić nawet wideokonferencję z Rushdiem*, Gazeta.pl 24.01.2012, http://wiadomosci.gazeta.pl/wiadomosci/1,114873,11023047,Przez_grozby_islamistow_bali_sie_zrobic_nawet_wideokonferencje.html.
- Quinn B., *Stockholm explosions leave one dead and two injured*, „The Guardian” 12.12.2010, <https://www.theguardian.com/world/2010/dec/12/stockholm-sweden-bombs-explosions>.
- Resolution 1510, PACE 2006, <http://assembly.coe.int/nw/xml/XRef/Xref-XML2HTML-EN.asp?fileid=17457&lang=en>.
- Samuel H., *France to close schools and embassies fearing Mohammed cartoon reaction*, „The Telegraph” 19.09.2012, <http://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/france/9553722/France-to-close-schools-and-embassies-fearing-Mohammed-cartoon-reaction.html>.
- Schumacher E., *Islam critic Hirsi Ali cancels Australia tour over security concerns*, „Deutsche Welle” 03.04.2017, <http://www.dw.com/en/islam-critic-hirsi-ali-cancels-australia-tour-over-security-concerns/a-38263514>.

- Singh A., *Monty Python star: we'd think twice about making Life of Brian today*, „The Telegraph” 11.10.2011, <http://www.telegraph.co.uk/culture/culturenews/8818056/Monty-Python-star-wed-think-twice-about-making-Life-of-Brian-today.html>.
- Smith J.F., *Caught up in a cartoon controversy*, „The Boston Globe” 22.08.2009, http://archive.boston.com/news/local/massachusetts/articles/2009/08/22/mohammed_images_that_stirred_ire_omitted_from_book_by_brandeis_author/.
- Śledzińska-Simon A., *Decyzja ramowa w sprawie zwalczania pewnych form i przejawów rasizmu i ksenofobii, jako trudny kompromis wobec mowy nienawiści w Unii Europejskiej*, [w:] *Mowa nienawiści a wolność słowa*, Wolters Kluwer 2010.
- Tibi B., *Islam in Global Politics: Conflict and Cross-Civilizational Bridging*, Routledge 2012.
- Whitney C., *Cat Stevens Gives Support To Call for Death of Rushdie*, „The New York Times” 23.05.1989, <http://www.nytimes.com/books/99/04/18/specials/rushdie-cat.html>.
- Widawska E., *Granice tolerancji dla wolności słowa na przestrzeni wieków*, [w:] *Tolerancja*, t. 4, red. A. Rosół, M. Szczepański, Częstochowa 1997.
- Wiegel niet rouwig om vertrek Hirsi Ali, „Telegraph.nl”, http://www.telegraaf.nl/incoming/20752960/___Wiegel_niet_rouwig_om_vertrek_Hirsi_Ali___html.